

XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri

Alidost ERTUĞRUL*

I. Giriş

18. ve 19. yüzyıllar başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde ve Avrupa'nın hemen yanındaki Osmanlı Devleti'nde ekonomik, sosyal, askeri, mimari vb. pekçok sahada değişimlerin kısa sürelerde ortaya çıktığı bir zaman dilimidir. Avrupa devletlerinde sömürgelerden elde edilen gelirler ile tarımsal üretim yoluyla biriken sermaye 19. yüzyılda sanayileşme hareketlerini hızlandırmış, bu şekilde klasik devir ölçüt ve yaşam şekillerini alt üst eden bir devinime yol açmıştır. Dünyanın o güne değin alışageldiği süreçlerden çok farklı nitelikteki bu değişim Avrupa'nın iç yapısını dönüştürdüğü gibi etkisine giren diğer ülkelerin yapılarında da etki düzeyine bağlı olarak keskin değişimlere yol açmıştır. Sanayileşme ve buna bağlı olarak Avrupa'nın kendi iç dinamikleriyle ortaya çıkan ve Avrupa'nın içsel bir problemi olan bu değişim diğer ülkelerde daha derin dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Kendi içinde zihinsel tutarlılığı ve felsefesi olan sanayileşme hareketleri, Avrupa dışındaki ülkeleri öncelikle şekil olarak etkilemiş, ardından sosyal yapıya tesir etmiştir.

19. yüzyıl başı Avrupa kentlerine ve mimarisine bu bilgilerle bakılırsa şu tespitlerde bulunulabilir. Avrupa'daki önemli liman kentleri 16. yüzyıldan itibaren kendi aralarında ve dünyanın uzak bölgeleriyle ticaret yapabilen büyük liman kentlerine dönüşmüştür. Üretim şekilleri makineleşme ile sanayi tipi üretime evrilmiştir. Sanayileşme özellikle İngiltere ve Fransa'da yaygın makineleşme ile gelişen üretim süreci içerisinde sanayi tipi dokuma tezgâhlarının artması, buhar gücünün sanayi ve ulaşımda kullanımı ile hızlanmıştır. Sanayi için temel gereksinimlerden olan maden ve kömür üretimi artmıştır. Ekonomik ve ticari açıdan gelişen Avrupa kentlerine kırsal bölgelerden göçler başlamış, kentsel nüfus artışı kent yapısını ve konut biçimlerini de değiştir-

* Y. Mimar, İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilimdalı Doktora Öğrencisi

miştir. Yeni sistem beraberinde yönetim ve yaşam şeklini de değiştirdiği için yüzyıllardır egemen olan dini mimariyi ve saray mimarisini merkeze alan yapıım şeklini de değiştirmiştir. Geçmişten farklı karakterdeki idari yapılar, kültür yapıları, askeri yapılar, sağlık, eğitim yapıları, ticari yapılar, sanayi yapıları gibi farklı fonksiyon ve nitelikteki yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bahsedildiği üzere bu şehirlerin değişim süreci etkilediği bütün ülke ve kentlerin yapısında radikal dönüşümlere yol açmıştır.

Osmanlı Devleti içerisinde “Batılılaşma” adıyla tanımlanan bu süreç neredeyse iki yüz yıldır süren, günümüzde de devam ettiği için hâlâ tazeliğini koruyan bir tartışma konusu olarak varlığını sürdürmektedir.

Geleneksel yönetim şekil ve yapılarını 18. yüzyıl başına kadar devam ettiren Osmanlı Devleti, askeri yenilgiler ve ekonomik olarak Avrupa ülkelerinden geri kalış sebebiyle kendini özeleştiriyemi almıştır. Sefir olarak Avrupa’ya gidenlerin yazdıkları ve anlattıkları ile Avrupa’dan gelen elçi ve seyyahların dile getirdikleri farklılıklar bu özeleştirme sürecini hızlandırmıştır. XIX. yüzyıl başı Osmanlı toplumu kendi alışıageldiği yapıım sistemini devam ettirmektedir. Fakat daha Lale Devrinden itibaren Osmanlı Devleti’ni etkisi altına alan Batılı biçimler süsleme ögesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı mimarlığı geleneklerin canlı olduğu çağlarda kendi klasik mimari anlayışını değişik Batılı üsluplarda yapılar yapıarak dile getirmiştir. Mimarlık tarihçilerince “Osmanlı Baroku” adı verilen, Avrupa mimari üsluplarının Osmanlı beğenisi içerisinde eritildiği bu yaklaşım, Nuruosmaniye, Ayazma ve Laleli camilerinde gözlenebilir.

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nde meydana gelen zihni ve idari değişikliklerle bağlı olarak köklü değişimlerin gerçekleştiği bir devredir. Osmanlı Devleti’nin diğer ülkeler karşısındaki yenilgi ve gerilemesinin önlenememesi amacıyla teknik ve idari reformlara gidilmiştir. Bu reform çalışmaları öncelikle gerileme sebebi olarak düşünülen orduya ait kurumlarda yapılmıştır. III. Selim ve II. Mahmut devirleri bu çabaların en yoğun olduğu devirlerdir.

Burada dikkati çeken diğer önemli nokta ise Osmanlı Devleti’nin bu dönüşüm sürecinde kendi iç dinamikleri yanında Avrupa devletleri tarafından da desteklenmekte hatta bazı noktalarda zorlanmakta oluşudur. Osmanlı Devleti sanayileşmesini tamamlamış, ekonomik ve askeri yönden gelişmiş durumdaki Avrupa devletleri için Kıta Avrupası’na yakın, üretilen malların satılabileceği büyük bir pazar teşkil etmesi, bol hammadde ve ucuz iş gücü kaynağı olması ve topraklarının genişliği gibi birçok sebepten dolayı önem taşımaktaydı.

Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyıl başında III. Selim’in başlattığı ve ardından II. Mahmut tarafından devam ettirilen Batılılaşma çabaları ilk önce ordu kademelerinde başlamıştır. III. Selim devrinde ortaya çıkan Nizam-ı Cedid - Yeni Düzen çabaları II. Mahmut devrinde devlet politikası olarak uygulanmış ve bu politika XIX. yüzyıl boyunca devam ettirilmiştir. 1839’da Sultan I.

Abdülmeçid yönetiminde ilan edilen Tanzimat Fermanı değişmeye başlayan yönetim sisteminin önemli bir göstergesi idi. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı sonrası devlet yönetiminde merkezileşme çabaları artmış, bürokrasi güçlenerek devlet yönetiminde etkin rol oynamıştır. Devlet ve toplum yapısındaki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan yeni yapı dolayısıyla toplumun o zamana kadar ihtiyacı olmayan fonksiyon, form ve plan şemalarına sahip yapılar ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda başta askeri yapılar olmak üzere, resmi yapılar, sağlık kuruluşları, sanayi tesisleri, eğlence, ticaret, konaklama yapıları yapılmıştır.

II. Yeni Yapı Tipleri

Bu başlık altında ele alınan yapıların bir kısmı aslında yüzyıllardır varlığını sürdüren fonksiyonların XIX. yüzyılda ortaya çıkan yeni şartlara göre Avrupalı standartlarla düzenlenmiş şeklidir. Kısaca ifade etmek gerekirse o devre kadar var olan kışlalar, eğitim kurumu olan medreseler, ticaret hanları, şifahaneler gibi yapılar bilindik fonksiyonlarını devam ettirmektedir. Bununla birlikte yeni anlayışa göre ortaya çıkan yapılar değişik formlarda ve devrin şartlarına göre (modern) tekniklerle inşa edilmeye başlanmıştır. Bunlar dışındaki bazı yapı tipleri ise toplumun o devre kadar tanımadığı tamamen yeni şartlarla birlikte ihtiyaç duyulan veya tanışılan nitelikte yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Yeni ortaya çıkan yapıların genel olarak inşa edildiği yer, başkent olması ve devletin dünya ile iletişiminin kurulduğu merkez olması sebebiyle "İstanbul"dur. Diğer kentler yeni yapıım şekli konusunda başkenti takip etmişlerdir.

1. Askeri Yapılar

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin geri kalmasında askeri açıdan güç kaybetmenin baş etmen olduğunu düşünen yöneticiler olmuştur. Bu sebeple problemlerin kaynağı olarak görülen bu kurumun yapısı başta olmak üzere kullandığı silah imalathaneleri, kışla, hastane ve diğer binaları değiştirilip günün koşullarına uygun olarak yapılmaya başlanılmıştır. Bu bağlamda XIX. yüzyıl öncesi önemli yapılardan birisi ve XIX. yüzyıl askeri kışlalarının öncüsü olan yapı 1783'te Kasımpaşa'da inşa ettirilen Kalyoncu Kışlası ile III. Selim tarafından 1793'te inşa ettirilen Humbaracılar Kışlası'dır. III. Selim tarafından başlatılan ordudaki yenileme çabaları 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasıyla hız kazanmıştır. Yeni ordunun kullanımı ve eğitimi için Levent Çiftliği'nde ve Selimiye'de birer kışla yapılmıştır. III. Selim devrinde ilk yapılan Selimiye Kışlası'nın ahşap olduğu bilinmektedir. Bu yapı II. Mahmut ve Abdülmeçid devirlerinde 1828-53 arasında kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. Devrin önemli iki yapısı Ramî (1828-29) ve Davutpaşa (1826-32) kışlalarıdır. Yeni kurulan askeri kurumlar için ihtiyaç duyulan yapılar İstanbul'un farklı bölgelerine yerleştirilmiştir. XIX. yüzyıl boyunca sırasıyla Taksim Topçu Kışlası (1842),

Maçka Silahhanesi, Kuleli Süvari Kışlası (1843), Gümüşsuyu Kışlası (1862), Taşkılla (1861), Yıldız Sarayı Orhaniye ve Ertuğrul kışlaları (1888) İstanbul'da yapılan büyük kışla yapılarıdır. Bu yapılar dışında Mektebi Harbiye 1846'da ve Harbiye Nezareti 1864'te eğitim ve karargâh yapıları olarak yapılmıştır.¹ Yine eğitim amacıyla kurulmuş olan askeri mühendislik mektepleri, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun da modern askeri eğitim verilecek merkezler olarak düşünülmüşlerdir. İstanbul'da 1826 sonrası 1 idarî yapı, 14 kışla, 11 okul, 17 karakol, 4 fabrika, 4 silahhane, 2 depo ve 3 fırın olmak üzere toplam 68 adet askeri yapı inşa edilmiştir.² İstanbul'daki askeri yapılar kadar büyük olmasa da devletin çeşitli merkezlerinde yer alan ordu birimlerinin kullanımı için önemine bağlı olarak çeşitli büyüklüklerde kışla yapıları inşa edilmiştir. Önceleri ahşap olan kışla yapıları XIX. yüzyılda Avrupa'daki kışla yapılarından esinlenilerek ortada geniş bir avlunun yer aldığı dikdörtgen ve kare planlı, kâgir malzemeye iki ya da üç katlı simetrik yönlerde kapıları bulunan bir planlama anlayışıyla inşa edilmiştir.

Büyük askeri yapılar kadar önemli olan bir diğer yapı grubu ise karakollardır. Kent içi güvenlik hizmetinin bütün semtlere götürülebilmesi amacıyla önemli semtlere karakollar yapılmıştır. Yine kâgir malzemeye inşa edilen karakol yapıları tek veya iki katlı olarak III. Selim devrinden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Hatta Ebniye Nizamnamelerinde yeni kurulan semtlerde karakol için arazi ayrılması notu düşülmüştür. İstanbul'un merkezi yerleşim yerleri olan Suriçi, Eyüp, Galata ve Üsküdar'da çok sayıda karakol yapılmıştır. Tarihi semtler dışında yeni kurulan yerleşim bölgelerinde güvenliği sağlamak için açılan karakollara örnek olarak Nişantaşı Süslü Karakolu ve Altunizade Karakolu gösterebilir.

2. Resmi Yapılar

XIX. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devleti'nde kamu hizmetine tahsis edilmiş yapıların yapılmadığı bilinmektedir. Padişah dairesi olarak kullanılan Topkapı Sarayı'nda da devlet işleri ve özel yaşamın birbiriyle yan yana sürdürüldüğü görülmektedir. Benzer şekilde yöneticilerin ikametgâhları olan konak yapıları aynı zamanda devlet işlerinin görüldüğü yapılar olarak da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yönetim düzeninin Tanzimat'la birlikte yeniden örgütlenmesi neticesinde yeni yönetim yapılarının tasarlanması gerekmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında 1868'de Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, vilayet ve liva merkezlerinde kamu yöneticilerinin işle-

1 Ödekan, Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908)", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, yay. yön. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 2009, s. 431.

2 Çiftçi, A., Seçkin, N., "19. Yüzyılda İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar ve Koruma Sorunları", *Megaron, YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 2005, c. 1, sy. 1, s. 52.

rini yürüteceği hükümet binaları yapılmaya başlanmıştır. İlerleyen süreçte bu resmi yapılar arasına adliye, telgrafhane-postahane, müze gibi farklı fonksiyondaki yapılar eklenmiştir. Devletin farklı bölgelerinde yapılmaya başlanılan hükümet konakları genel olarak bir orta hol etrafında gelişen, simetrik planlı, neo-klasik mimari üslupta ve iki katlı yapılar olarak inşa edilmişlerdir. Yöresel olarak farklı üslup ve iddialı düzenlemelere sahip örnekler de bulunmaktadır.

3. Sanayi Tesisleri

Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki anlamıyla sanayi tesisi denilebilecek yapıların yapımına III. Selim devrinde tophane ve tersane yapıları ile başlanılmıştır. Askeri kuruluşların yenilenmesi ve yeni yapılarla sanayi tesisleri kurulumu başlamıştır. Toulon tersanelerinin uzman mühendisi M. Le Roi'nin Haliç tersanesinde yaptığı düzeltme ve geliştirme çalışmaları bu konuda bilinen ilk örnekler arasında gösterilmektedir.³ Özellikle 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşmasının ardından yerli üretimin pek çok sahada yapılamaması dolayısıyla, devlet eliyle sanayi tesisi yapımı ve bunlar içerisinde daha çok askeriye yönelik olan tesislerin yapımı resmi yapı programı olarak uygulanmıştır. Devlet tarafından yapılan tesisler olan fabrika-i hümayunlar diğer büyük askeri yapılar gibi İstanbul çevresinde kurulmuş, üretimin niteliğine bağlı olarak kendine göre modern çözümleri olan büyük yatırımlardır. Topkapı Sarayı içindeki Darphane-i Amire yapısı Kirkor Balyan tarafından 1839'da yenilenmiştir. Diğer önemli yapı 1833'te Eyüp sahilinde inşa edilen Feshane-i Amire'dir. Yine 1839 tarihinde Beykoz'da kurulan Askeri Debbağ Fabrikaları en eski deri işleme fabrikalarındandır. Balyan ailesinin diğer ferdi Garabet Balyan tarafından Abdülmecid devrinde 1845'te dokuma yapmak üzere inşa edilen Hereke Fabrika-i Hümayunu saraya bağlı olarak üretim yapan bir kuruluştur. İpek dokuma için kurulan fabrikaya Sultan Abdülhamid devrinde halı dokuması için bölümler ilave edilmiştir. 1855'te Bakırköy'de kurulan Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye Bez Fabrikası ile 1858'te Paşalimanı'nda kurulan un değirmeni ve 1866'da kurulan Unkapı un değirmeni yüzyıl ortasında kurulmuş olan önemli sanayi tesislerindedir. XIX. yüzyıl sonunda Sultan Abdülhamid devrinde kurulan Cibali Tütün Fabrikası (1884) ve Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu (1894) Abdülhamid devrinin öne çıkan sanayi tesislerindedir. Bu yapılardan başka elektrik üretimi için kurulan Kuzguncuk Gazhanesi (1864), Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi (1891), Dolmabahçe Gazhanesi (1854) ve Yedikule Gazhanesi (1880) farklı tipte sanayi tesisleri arasında sayılabilir.⁴

3 Batur, Afife, Batur Selçuk, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Sanayi Yapılarından Fabrika-i Hümayunlar", *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, İTÜ, İstanbul, c. III, 1981, s. 332.

4 Köksal, G., Ahunbay, Z., "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", *İTÜ dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, Eylül 2006, c. 5, sy. 2, kısım 2, s. 127.

4. Okullar

III. Selim devrinde orduda başlayan Nizam-ı Cedid – Yeni Düzen kurma istek ve hedefi doğrultusunda orduda hizmet verecek subay ve askerlerin yetiştirilebilmesi için çeşitli kademelerde askeri okullar açılmıştı. Tanzimat'ın ilanına kadar yeni düzende daha doğrusu Batılı standartlarda sivilere eğitim veren okullar kurulmamıştır. Tanzimat'ın ilanını takip eden süreçte eğitimin modernizasyonu dolayısıyla Batılı anlayıştaki sivil kadroların yetiştirilmesi amacıyla yeni öğretim kurumları oluşturulmuştur. Eskiden kalan medrese ve diğer dini eğitim veren kurumlarda bir değişiklik yapılmamış, kurulan yeni yapı bunlar dışında gelişmiştir. Yeni kurulan eğitim sisteminin gerektirdiği yeni yapılar da bu bağlamda ortaya çıkmıştır.

Tanzimat yönetiminin eğitim alanındaki ilk uygulaması rüşdiyelerin kurulmasıdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise mekteb-i ibtidailer kurulmuştur. Tanzimat'ın düzenleme çabalarından olan nizamnamelerden birisi olan 1869 Maarif Nizamnamesi ile ülke genelinde nüfus yapısına bağlı olarak bütün yerleşim bölgelerinde farklı eğitim düzeylerine hitap eden, sırasıyla köy ve mahallelerde ibtidailer, beşyüz evli kasabalarda rüşdiyeler, bin evli kasabalarda idadiler ve vilayet merkezlerinde sultanilerin kurulması hedeflenmiştir. İmparatorluk genelinde bu sistemin kurulmasına yönelik okul yapıları yapılmıştır. Devletin başkenti olan İstanbul'da modern üniversitelerin temeli olabilecek Darülfünun kurulması için çalışmalara başlanılmıştır. 1845'te İsviçreli mimar G. Fossati'nin projesini hazırladığı Darülfünun binası Sultanahmet'te eski Cebehane binasının yerine yapılmıştır. Ortası avlulu üç katlı ve heybetli kütlesi ile neo-rönesans üslupta tasarlanıp inşa edilmiştir. Daha sonraları Meclis-i Mebusan olarak kullanılan bina 1933'te geçirdiği yangın sonrası harap olmuştur. Darülfünun, eğitimine zaman zaman ara vermiş, kapanmıştır. Son olarak Galatasaray'da 1866'ta inşa edilen Mekteb-i Sultani'de eğitime devam etmiştir.⁵ Askeri yapılar kapsamında anlatılan Harbiye ve Kuleli askeri okulları askeri kışla mimarisinin izlerini taşır. XIX. yüzyıl sonunda inşa edilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, planlama anlayışı ve kütesinin büyüklüğüyle sivil eğitim kurumlarının öne çıkanlarındandır.

Tanzimat sonrası azınlıklara verilen haklarla birlikte azınlıklar ve yabancı vakıf ve kuruluşlar ülke genelinde eğitimin modern yöntemlerle yapıldığı okullar kurmuşlardır. Azınlık ve yabancı vakıf ve kuruluşlar tarafından kurulan eğitim kurumlarında Müslüman halk da eğitim almıştır.

5. Sağlık Yapıları

Diğer konularda olduğu gibi sağlık konusunda da ilk öncü çalışmalar III. Selim devrinde başlamıştır. Sağlık konusunda yapılan öncü çalışmalar yine

5 Batur, Afife, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarisi", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 4, 1985, s. 1057-58.

ordu içerisinde başlamış, Tanzimat sonrasında genel halk sağlığına yönelik uygulamalar yapılmıştır. III. Selim devrinde Nizam-ı Cedid askeri için Levent Çiftliği'nde yer alan birlikte ve Selimiye Kışlası'nda birer hastane kurulmuş, modern tıbbi eğitim ise Haliç tersanesinde Deniz Tıp Okulu olarak başlamıştır.⁶ Bu yapılar dışında İstanbul'da yer alan kışlalara bağlı askeri hastaneler açılmıştır. Modern tıp anlayışına uygun olarak kurulan ilk hastane Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından Yenibah-çe'de 1843'te yaptırılan Guraba-i Müslimin Hastanesi'dir. Dikdörtgen avlu etrafında yer alan koridor ve dış tarafa doğru dizilmiş koğuşlardan oluşan bir planı vardır. Kırım Savaşı sırasında 1854'te Selimiye Kışlası'nın bir kısmı hastaneye çevrilmiştir. Bir diğer modern hastane yapısı Üsküdar Nuhkuyusu'nda 1864'te Yusuf Kamil Paşa tarafından yaptırılan Zeynep Kamil Hastanesi'dir. Bu hastanenin planlamasında da orta avlulu düzenleme dikkati çeker. XIX. yüzyıl boyunca inşa edilen sağlık yapıları genel olarak bahsedilen ortası avlulu kışla plan düzenini tekrar etmiştir.

Halk sağlığını korumak amacıyla inşa edilen bir başka yapı tipi tebhirhanelerdir. Tebhirhaneler XIX. yüzyıl sonunda Sultan Abdülhamit devrinde artan salgın hastalıkların önlenmesi amacıyla Fransa'dan getirilen uzmanlara kurdurulan bir çeşit dezenfekte birimidir. Bu binalarda yüksek sıcaklıktaki su buharı ile eşya ve giysiler dezenfekte edilmekteydi. Bu amaca yönelik olarak İstanbul'da biri Gedikpaşa'da, bir tanesi Tophane'de bir diğeri ise Üsküdar'da olmak üzere üç adet tebhirhane yapısı inşa edilmiştir.

Devletin farklı bölgelerinde ihtiyaca göre İstanbul'daki bahsedilen sağlık yapıları örnek alınarak yenileri yapılmış, imkânlarla göre farklı yapılar dönüştürülerek sağlık hizmeti verilmiştir.

6. Ticaret Yapıları

XIX. yüzyılda Batı'yla yoğun ilişkilerin kurulduğu kent olan başkent İstanbul'da dış ülkelerle yapılan ticari faaliyetler dolayısıyla Avrupa ticari sisteminin parçası olan farklı fonksiyondaki yapılar ortaya çıkmıştır. İstanbul'da Galata-Pera bölgesi yeni ticari yapıların inşa edildiği merkez olarak öne çıkar, bu bölgeyi Tarihi Yarımada içerisinde Eminönü bölgesi takip eder. Yeni ticari anlayışa uygun olarak dükkânlar, büyük mağazalar (bonmarşeler), işhane, banka, pasaj, büro, depo gibi çeşitli ticari işlevlere sahip yapılar ortaya çıkmıştır. Ülke genelinde dış ülkelerle ticaretin yaygın olarak yapıldığı İzmir, Selanik, Beyrut gibi kent merkezleri başta olmak üzere ticari faaliyetlerin yoğun görüldüğü kentlerde söz edilen yeni fonksiyonlardaki yapılardan ihtiyaç duyulanlar inşa edilmiştir. Özellikle 1860 sonrası Beyoğlu ve Eminönü'nde inşa edilen pasaj, işhane, banka yapıları, Batılı karakterdeki dükkân yapıları sayıca öne

6 A.g.m., s. 1058.

çıkır. Sultanhamam Hocopoulo Hanı, Sultanhamam Hamdi Bey Geçidi, Mahmut Paşa Abud Efendi Hanı, Galatasaray'da Çiçek Pasajı ve Yeni Avrupa Pasajı Avrupa'daki benzerlerinin güzel örnekleridir. Eminönü'nde Mısır Çarşısı civarında yer alan Deutsche Bank binası ve Karaköy'deki Osmanlı Bankası binaları, banka binaları içinde öne çıkan yapılar olarak dikkati çeker.

7. Konaklama Yapıları

Selçuklu devrinden başlayarak Anadolu ve Balkanlar'da kent içerisinde ve kentlerarasında konaklama yapıları-hanlar inşa edilmiştir. Günümüz anlamında otel yapıları XIX. yüzyılda ticari, kültürel ilişkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte Avrupalıların konaklayabileceği ve yemek yiyebilecekleri otel, pansiyon ve lokantalarla 1830'dan itibaren sayıca artmaya başlamıştır.⁷ Otel kavramı Osmanlı toplumuna yabancı bir fikir olarak görülmektedir. Bu sebeple açılan oteller yabancılar tarafından yine yabancılar için açılmıştır. Bu sebeplerle İstanbul'da açılan oteller başta Galata-Pera olmak üzere, Büyükdere-Tarabya ve Büyükkada gibi yabancıların yoğun olarak bulunduğu semtlerde inşa edilmiştir. Başlangıçta 20-30 odalı olan oteller 1880 sonrası -talebin artmasına bağlı olarak- 150 odalı olarak da inşa edilmiştir. Pera Palas, Bristol Tokatlıyan Oteli buna örnektir.⁸ Orient Express treninin hattı Sirkeci'ye kadar uzatılınca İstanbul'a olan ilgi artmıştır. Ticari ilişkiler dışında Doğu'yu görmek arzusundaki Avrupalıların çokça tercih ettiği bir ulaşım şekliyle İstanbul'a gelen zengin Avrupalıların konaklaması için girişimciler Pera Palas Oteli'ni inşa etmişlerdir. Müslüman bir girişimci tarafından açılan ilk konaklama tesisi olarak ise Hacı Ahmet Nuri Bey tarafından Sirkeci'de açılan otel gösterilir.⁹

İstanbul gibi Avrupa'yla ticari, kültürel ilişkilerin yoğun yaşandığı diğer liman kentlerinde de Avrupalı anlamda otel diyeceğimiz yapılar artmıştır. Bu konuda İzmir başı çekmektedir. İzmir'de XIX. yüzyılın son çeyreğinde özellikle Kemeraltı ve Kordon bölgelerinde irili ufaklı çok sayıda otel açılmıştır. Örnek olarak Royal Navy Hotel, Great Symirna Hotel, Anatolie, Constantinople, Londres, Kramer Palace, Grand Huck ve Hotel de Ville otellerinden bahsedilebilir.¹⁰

7 Ödekan, Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908)", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, yay. yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 433.

8 Göksel, Ali Esat, Kunalalp, Sinan, "Establishment and Development of Hotels in 19th Century in İstanbul", *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, İTÜ, İstanbul, c. III, 1981, s. 213.

9 Ödekan, Ayla, a.g.m., s. 433.

10 Kayın, Emel, "Historical Evolution of Hostelry Buildings with Particular Reference to Those Within The Inner-City of İzmir From The 17th to The First Quarter of The 20th Centuries. [17. Yüzyıl ile 20. Yüzyılın İlk Çeyreği Arasındaki İzmir Kent İçi Konaklama Yapıları Özelinde Konaklama Yapılarının Tarihsel Evrimi]", Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 1998.

8. Eğlence Yapıları

Eğlence yapıları başlığı altında yeni yapı tipi olarak tiyatro yapılarından söz edilecektir. Osmanlı eğlence kültüründe Avrupalı anlamda tiyatro kültürünün karşılığı olarak meddah oyunları ve Hacıvat-Karagöz oyunları örnek verirse de bu gösteriler kahvehane gibi kapalı mekânlarda ve meydanlarda yapılan, özel mekânı olmayan eğlence türleridir. İstanbul'da yabancılar kanalıyla gelen ve kabul gören tiyatro ise kendine özgü mekânları olan bir yapıda oynanmaktadır. Batılılaşmanın kentsel yapıya getirdiği tamamen yeni bir fonksiyondaki bu yapı tipi Osmanlı devrinde geçmişi olmayan bir kurumdur. Tiyatro Tanzimat sonrası yaygınlaşan yeni bir eğlence türüdür. İngiliz ve Fransız elçilik yapılarında özel misafirlere verilen temsillerle başlamıştır. Hatta bu sebeple Fransız elçiliğinde bu amaca yönelik olarak tiyatro salonunun inşa edildiği de bilinmektedir.¹¹ Tanzimat sonrası bilinen ilk tiyatro yapısı 1840'ta kurulan Naum Tiyatrosu'dur. Kristal Palas (Palais de Crystal) adıyla bilinen Fransız Tiyatrosu erken dönem tiyatro yapılarından. İlerleyen yıllarda İstanbul'un değişik semtlerinde yeni tiyatro yapıları yapılmıştır. Bunlara örnek olarak Verdi Tiyatrosu ile Gedikpaşa ve Bağlarbaşı'nda açılan tiyatro yapıları gösterilebilir. Osmanlı yönetici sınıfının modern alışkanlıklara olan yüksek ilgisi sebebiyle tiyatrolar desteklenmiş, yurt dışından özel tiyatro grupları temsiller vermek üzere İstanbul'a gelmişlerdir. Bu bağlamda sultanların da tiyatroya olan ilgilerinden söz etmek gerekir. Sultan Abdülmecid devrinde Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu Sultan Abdülhamid devrinde ise Yıldız Sarayı Tiyatroları yapılmıştır. Büyük tiyatro yapıları dışında küçük tiyatroların da bulunduğunu çeşitli hatıratlardan okumaktayız, fakat bu yapıların önemli bir kısmı günümüze ulaşmamıştır.

9. İkamet Yapıları

İkamet yapıları başlığı altında XIX. yüzyılda farklılaşan yaşam kültürünün önemli göstergesi olan konut yapılarının geçirdiği nitelik değişimi üzerinde durulacaktır.

XIX. yüzyıl başında özellikle Tanzimat sonrası yabancı devletlere ait çoğunluğu Galata-Pera bölgesinde yer alan elçilik yapıları mimarlar tarafından hazırlanan projelere göre yapılmıştır. İnşa eden devletin Osmanlı Devleti düzeyindeki prestij göstergesi olan yapılar, neredeyse saraylara dönüşmüştür. Bu yapılar arasında İngiliz, Fransız, Rus, Hollanda, Belçika ve İtalyan konsolosluk yapıları önem taşır.

XIX. yüzyılda Osmanlı sarayının da yeri değişmiştir. Saray önce Beşiktaş-Kabataş arasında yer alan Dolmabahçe'ye taşınmış son olarak Sultan

¹¹ Batur, Afife, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarisi", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 4, 1985, s.1066.

Abdülhamit devrinde Yıldız'da kendine yer bulmuştur. Esas saray yapıları dışında Boğaz'da Cemile ve Münire Sultan sarayları, Göksu Kasrı, Beylerbeyi Sarayı, Çırağan Sarayı, İhlamur Köşkü ve Kâğıthane (Çağlayan) Kasrı adlarıyla bilinen küçük saraylar inşa edilmiştir. Bu yapılarda dikkati çeken özellik Boğaz kıyısında eskiden beri yapılan ahşapyalılardan farklı olarak kâğır yapı malzemeleriyle ve devrin moda mimari üsluplarıyla yapılmış olmalarıdır.

Yaşam kültüründeki değişim, maddi olanakların artması ve Boğaz hattında vapurla ulaşım imkânlarının çoğalması dolayısıyla Boğaz'ın her iki yakasında devletin ileri gelenleri ve gayrimüslim zenginler tarafından yalılar yaptırılmıştır. Ebniye nizamnamelerinde de yangınları önlemenin vasıtası olarak yaygınlaştırılmak istenen kâğır yapım tekniğinin imkânlarıyla kentin yeni gelişen bölgelerinde apartmanlar yapılmıştır. Bu apartman yapıları gayrimüslimler, yabancılar ve yönetici sınıf Osmanlılar tarafından talep görmüştür. Yeni gelişen bir başka konut tarzı ise sıraev şeklindeki düzenlemedir. Yeni konut tipleri inşa edilirken planlaması ve cephe düzenleri konusunda Avrupa ülkelerindeki örneklerden esinlenilmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın sonuna doğru yaygınlaşan bir çeşit sayfiye evi olan köşk yapıları yeni yapı tipi olarak anılabilir. Bu köşklere daha önceki devirlerde inşa edilen yapılardan farklı kendine özgü nitelikleri dolayısıyla yeni bir tip olarak bahsedilmiştir. İstanbul'da yaşayan Avrupalılar ve gayrimüslimler başta Tarabya, Adalar, Kadıköy çevresinde, Osmanlı yönetici elitleri ise Altunizade yönünden Çamlıca tarafına doğru ve Kadıköy'de Göztepe yönüne doğru büyük bahçe içerisinde yer alan gösterişli, moda mimari üslupları kullanan köşkler inşa ettirmişlerdir.

10. Ulaşım Yapıları

XIX. yüzyılın getirdiği en büyük yeniliklerden biriside ulaşım sahasında olmuştur. Buharlı makinelerin bulunması ardından bu teknolojinin gemilerde ve demiryolu araçlarında kullanılması devrim niteliğinde gelişmelere olanak tanımıştır. Avrupa'yla gelişen ekonomik ve kültürel ilişkiler dolayısıyla ulaşım konusundaki yeni imkânlar Osmanlı Devleti tarafından kısa zamanda alınarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu maksatla yeni ulaşım araçlarının hizmet vereceği yeni yapılar da yapılmıştır. Bu konuda ilk olarak bahsedilecek yapılar liman yapılarıdır. Büyük boyutlu gemilere mal yüklemek, indirmek ve depolamak üzere gemilerin yanaşmasına olanak veren liman ve ek yapıları İstanbul, İzmir, Beyrut ve Selanik gibi kentlerde yapılmıştır. İstanbul kent içi ulaşımında buharlı gemilerin hizmet vermeye başlamasıyla Eminönü, Karaköy, Üsküdar ve Beşiktaş olmak üzere Boğaz köylerinde yolcu iskeleleri yapılmıştır. Ortaya çıkan iskele yapıları Haydarpaşa ve Beşiktaş iskeleleri dışında ahşap malzemeyle ve İstanbul'a özgü, zarif mimari dille çözümlenmiştir.

Osmanlı devrinde ilk açılan demiryolu Avrupa'dan gelen ve Sirkeci'de sonlanan hattır. Hattın bittiği yer olan Sirkeci'de 1872 yılında geçici istasyon yapı-

ları yapılmış, kalıcı olarak ise 1890'da Alman mimar A. Jasmund tarafından tasarlanan yapı inşa edilmiştir. İstanbul'un günümüz kent dokusunda da önemli yeri olan diğer istasyon yapısı Haydarpaşa İstasyonu'dur. Haydarpaşa İstasyonu da 1872'de hizmete açıldığında küçük bir yapı iken tren hatlarının gelişmesine bağlı olarak yetersiz kaldığı için 1908 tarihinde Alman mimarlar Otto Ritter ve Helmuth Cuno tarafından hazırlanan projeyle düzenlenmiştir. Tren hatlarının Anadolu, Irak, Suriye, Hicaz yönünde ve Rumeli yönünde geliştirilmesine bağlı olarak vilayet ve kasabalarda istasyon yapıları ve müstemilatları inşa edilmiştir. Büyük vilayetlerde yapılan istasyon yapılarının hemen yakınında inşa edilen oteller ve diğer ticari faaliyet gören yapılarla kentler canlanmıştır.

11. Yangın ve Saat Kuleleri

XIX. yüzyıl Osmanlı kentlerinde yapılmaya başlanılan ve değişen bürokratik yapının göstergesi olan hükümet konaklarından sonra dikkati çeken bir diğer yapı tipi saat kuleleridir. Üzerlerinde bulunan saatlerle kentlilere saati göstermek amacındaki saat kuleleri, kare veya dairesel plan üzerinde yükselen düşey kulelerdir. Kent merkezi odaklamak, zaman göstermek dışında siyasi iktidarın kentsel alandaki göstergesi olarak düşünülmüş ve inşa edilmiştir. Devletin büyüklü küçüklü çeşitli kentlerinde otuz adet saat kulesi inşa edilmiştir.¹² Saat kuleleri Avrupa'yla artan ticari ilişkiler dolayısıyla farklılaşan zaman algısının göstergesi olarak geleneksel düzende ezan okunarak belirlenen zaman anlayışına alternatif olmuştur.

Tipolojik olarak yeni olmayan fakat Tanzimat sonrası farklılaşan yapı tekniklerinin uygulandığı bir yapı olan yangın kulelerinin en bilineni Beyazıt Yangın Kulesi'dir. İlk yapısının ahşap olduğu bilinen kule son olarak günümüzde var olan kâgir yapı şeklinde yenilenmiş ve İstanbul yangınlarının gözetlenip hızlı müdahale edilmesine imkân vermiştir.

III. Değerlendirme

XIX. yüzyıl başından başlayarak fakat özellikle Tanzimat'la birlikte Avrupa'yla artan kültürel, ticari ilişkiler ve yöneticilerin Batılılaşma gayretleri neticesinde o güne kadar bilinmeyen pek çok yapı tipi inşa edilmeye başlanmıştır. Geleneksel toplumun alışkanlıkları dışındaki bu yapılar yeni bir anlayışı gösterdiği gibi toplumu dönüştürücü bir fonksiyon da yüklenmiş ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

XIX. yüzyılda fonksiyon çeşitliliğine karşın, planlamada işleve bağlı değişkenlik söz konusu değildir. Genelde simetrik planlama anlayışı ile koridor

¹² Kaynar, H., "Siyasal İktidar ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerindeki Mekânsal Değişimler Üzerine", *Kebikeç*, 2000, sy. 10, s. 153.

boyunca dizilen hacimler ile yapının köşelerinin vurgulandığı kütle düzenlemeleri kullanılmıştır. Yapı tipleri farklılaşmasına rağmen planlama anlayışı tekrar edilmiştir. Yapım sisteminin verdiği olanaklara ve ihtiyaçlara bağlı olarak tek, iki ve üç katlı düzenlemeler yapılmıştır.

Yeni yapı tiplerinin bir diğer özgün tarafı sadece fonksiyon olarak yeni olmayıp, yeni yapı malzemeleri, yapım teknikleri, plan anlayışı ve mimari üslupları da kullanılmalarıdır. Avrupa’da gelişen modern yapım teknikleri; volta döşeme, çelik putrel, çelik, ahşap makas ile diğer yapım ve süsleme teknikleri yeni yapı tiplerinde kullanılmıştır.

XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri İle İlgili Seçilmiş Bibliyografya

A. Tezler

- Acar, Gevher, “Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansıması”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.
- Açıkyıldız, Birgül, “19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı’nda Neo-Gotik Üslup”, Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Akbelege, Cem, “Haliç ve Çevresinde Yeniden İşlevlendirilen Sanayi Yapılarının Çevre Halkla Etkileşimi Bağlamında İncelenmesi Ve Silahtarağa Elektrik Santrali İçin Öneriler”, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2004.
- Akbulut, M. Rifat, “Tanzimattan Cumhuriyete İstanbul ve Kadıköy Örneklerinde Plan Dinamikleri ve Mekânsal Dönüşümün İncelenmesi”, Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1992.
- Akyüz, Umut, “Beylerbeyi Sarayı 19. Yüzyıl Osmanlı Sarayları İçindeki Yeri ve Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Aleksandru, Evangelia, “19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Necla Arslan “Gravür ve Seyahatnamelerde Anıtsal Yapılarıyla İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Arslangazi, Havva, “Maslak Kasırları (karşılaştırmalı bir inceleme)”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Altan, Aslı, “Hastane Yapıları”, Yüksek Lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- Baslo, A. Meltem, “Tarih Boyunca Galata-Beyoğlu Kurgusunun Gelişimi ve XIX. yy. Otellerinin Bu Gelişime Etkileri”, Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998.
- Basut, Serda, “19. Yüzyılda Batılılaşma Etkisinde Bir Osmanlı Sementi: Kumkapı”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.

- Bilgin, B., "Türk Saray Mimarisinin Gelişmesi Çerçevesinde Yıldız Sarayı", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Büyükbaşaran, Vahide, "Şişli-Osmanbey Arası 19. yy.- 20. yy. Konut Yapıları", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.
- Can, Cengiz, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı Ve Levanten Mimarların Yapıları Ve Koruma Sorunları", Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1993.
- Coşansel, Demet, "19. Yüzyıl Mimarlığı İçinde Dolmabahçe Sarayı'nın Yeri", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Coşkun, Didem, "İstanbul'da Kentsel Açık Alan Kullanımlarının 19. ve 20. Yüzyıllardaki Değişimi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- Çapan, Leyla, "19. Yüzyıl Sonunda İstanbul'da Yabancı Misyonlar Tarafından Yapılmış Hastahane Binaları", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Çelik, Gözde, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000.
- Çetiner, Zuhâl, "Davutpaşa Kışlası ve İstanbul Kışlaları İçindeki Yeri", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996.
- Çevik, Umut, "Alexandre Vallauri ve Yapıları Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.
- Çiftçi, Aynur, "Son Dönem İstanbul Karakolları Anadolu Yakası Ve Büyükdere Topçu Karakolu", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996.
- Çiftçi, Aynur, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar", Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2004.
- Çiftçi, Hakan, "Edirne'de Azınlık Eğitim Yapıları (1839-1920) ve Mimari Özellikleri", Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- Çiğdem Çelik "XIX. Yüzyıldan Günümüze Adana'da Konut Mimarisinin Gelişimi", Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1999.
- Demirhan, Bahar, "Zeynep Kâmil Hastanesi Restorasyon Projesi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005.
- Devrim, G. Melışan, "Osmanlı Saray Mimarisinde Form ve Anlam Değişimi (19. Yüzyıl)", Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Dişbudak, D., "İstanbul'da 19. Yüzyılın İkinci Yarısından, 1923'e Eğitim Binaları", Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1986.
- Doğuoğlu, Meryem Müzeyyen Fındıkgil, "19. Yüzyıl Mimarlığında Alman Mimari Etkinliği", Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.

- Durudoğan, Seza, “XIX. Yüzyılda Pera/Beyoğlu'nun Ekonomik Kültürel Ve Politik Yapısının Mimariye Etkileri”, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998.
- Eker, Beyhan, “19. ve 20. Yüzyıl İstanbul Yapılarında Neo-Gotik”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Erdirinç, Selcen, “Endüstri Arkeolojisi Kapsamında İstanbul'daki 19. Yüzyıl Endüstri Yapılarında İşlev Dönüşümüne Bağlı Mimari Mekân Analizi”, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Erkan, Pınar, “Tanzimat'tan Günümüze İstanbul/Kadıköy ve Üsküdar'daki Yabancı Okullar Ve Azınlık Okulları”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.
- Erkmen A., “Mimarlık ve Hafıza: Osmanlı Dünyasında Geçmişin Yeniden Üretildiği Yapılar (1850-1910)”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Eroğlu, Bahtiyar, “XVII-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Fişekçioğlu, Sera, “Impacts Of Westernization On “Yalı” Architecture Along The Bosphorus In İstanbul With References To The Selected Examples”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Gönen, Mustafa, “Tanzimattan Cumhuriyete Kentsel Kamusal Mekânın Dönüşümü. Bayezid Meydanı Örneği”, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.
- Gülenaz, Nursel, “İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han Ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi”, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Gülsün, Hakan Baki, “Dolmabahçe ve Çerağan Sarayları'nın 19. Yüzyıldaki Konumu”, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Gültaş Didem, “Raimondo D'Aronco: İstanbul'daki Yapılarında Cephe Biçimlenişi ve Detayları”, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2008.
- Güncan, Ali, “19.yy Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1993.
- Gündüz, Feryal Saygılığil, “Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Kadınlara Hizmet İçin Açılan Hastane ve Klinikler”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1999.
- Güneri, F., “İstanbul Selimiye Kışlası ve Selimiye Camii”, Sanat Tarihi Bölümü tezi, İstanbul Üniversitesi, 1966.
- Işık (Çaldıran), M. Ece, “XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl İstanbul Camilerinde Antik Öğeler”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1991.
- İlker, Banu, “19. Yüzyıl Başından Cumhuriyete Kadar Boğaziçinde Yalı Nitelikli Yapılar”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995.

- Kafkas, Metin Erkan, "19. Yüzyılda İstanbul'da Kamu Yapıları Cephe Düzenlemeleri (İstanbul Neo-Klasik Dönem Eğitim Yapılarında Cephe Süslemeleri)", Sanatta Yeterlilik, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 1998.
- Kaptı, Mevlüde Rüstemoğlu, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Sivil Kargir Mimarinin Korunması İçin Fener Bölgesi Örneğinde Bir Yöntem Geliştirilmesi", Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998.
- Karaoğlu, Ömer, "19. Yüzyıl Osmanlı Sanayileşme Teşebbüsleri Ve Zeytinburnu Demir Fabrikasının Kuruluşu", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Kavalcı, Şura, "Kağıthane'de 18. ve 19. Yüzyıl Yapıları", Yüksek Lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Kaya, Selim, "19. Yüzyılda Beyoğlu ve Beyoğlu Hastanesi", Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1993.
- Kayın, Emel, "Historical Evolution Of Hostelry Buildings With Particular Reference To Those Within The Inner-City of İzmir From The 17th. To The First Quarter of The 20th Centuries. [17. Yüzyıl ile 20. Yüzyılın İlk Çeyreği Arasındaki İzmir Kent İçi Konaklama Yapıları Özelinde Konaklama Yapılarının Tarihsel Evrimi]", Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998.
- Kıraç, Adile Binnur, "Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması", Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.
- Koçak, Dilek Özhan, "19. Yüzyıl Sonunda İstanbul'un Dönüşümü ve Uygarlaşmanın İletişim Ortamı Olarak Osmanlı Tiyatrosu", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Köker, Nakşiyeye Pınar, "Time and Modernity in Turkish Context: Clock Towers, Squares and Public Sphere in The Case of Yozgat", Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Kubılay, Ayşe Yetişkin, "XVIII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi", Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Kurtay, Nevin, "Yıldız Sarayı Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Kurtay, Nevin, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Kentsel Yaşamında Koşut Olarak Değişen Saray ve Konut Mimarlığı", Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Merzi, Serpil, "Observations on Selected Ottoman Mosques In The Light of Social Transformation of The Eighteenth and The Beginning of The Nineteenth Century", Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Mutlu, Fahri, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Bahçelerinde Batılılaşma'nın Tasarıma Etkilerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından İrdelenmesi", Yüksek Lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.

- Nardere, İrem, “Bağlarbaşı Sainte Marie Fransız Okulu Restorasyon Projesi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2008.
- Özyurt, Ekin Deniz, “19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyıl Başındaki Yangınlar Sonrası Galata’da Kentsel Dokunun Değişimi ve Korunmuşluk Durumunun İncelenmesi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Pilli, Emine, “Maltepe Başbüyük’te Süreyya Paşa Köşkü Restorasyon Projesi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1993.
- Polat, Murat, “Dolmabahçe ve Yıldız Saray Tiyatroları Üzerine Mimari Değerlendirmeler”, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.
- Ramazanoğlu, M. Gözde, “Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- Saint-Laurent, B., “Ottomanization and Modernization. The Architectural and Urban Development of Bursa and Genesis of Tradition, 1839-1914”, Doktora tezi, Harvard Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1989.
- Savaşkan, Erkm, “Architecture and Fashion: Indices of The Turkish Westernization Process Throught The Study of The Fashionable in Hotel Architecture”, Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Seçer, Füsün, “İstanbul’daki Osmanlı Dönemi Değirmenlerinin Mimari Açısından İncelenmesi ve Unkapanı Değirmeni’nin Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi” Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Sezer, Sezim, “Topkapı Sarayı’nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1992.
- Selman, Gül Güler, “Urban Development Laws and Their Impact On The Ottoman Cities In The Second Half Of The Nineteenth Century”, Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1982.
- Soygeniş, Murat, “Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Evinin Mekânsal Değişimi ve Nedenlerinin Değerlendirilmesi”, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995.
- Tolun, Nuray, “Çanakkale’de 18. ve 19. Yüzyıl Konut Mimarisi”, Yüksek Lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Tözün, Burcu, “Beylerbeyi Sarayı İç Dekorasyonu”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Tüzün, Kerem, “Eyüp Semtinde 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Devri Anıtsal Mimarisi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997
- Yavuz, Mehmet, “19. Yüzyıl Sonu 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul’da Alman Mimarların Yaptıkları Mimari Eserler”, Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

- Yavuz, Seçil, “Haydarpaşa Garı ve Çevresindeki Yapıların Tarihsel Araştırması, Askeri Karakol ve Muhacir Misafirhanesi Yapılarının Yeniden Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005.
- Yergün, Uzay, “Batılılaşma Dönemi Mimarisinde, Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Yılmaz, Nazende Öztürk, “19. Yüzyıl İstanbul Kültür Ortamında Müzik ve Mekân”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yücel, Sermin, “Yıldız Hamidiye Camisi”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998.

B. Makaleler

- Altar, Cevat Memduh, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Opera”, *Opera Tarihi*, c. 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Arslan, Necla, “19. Yüzyılda Dünya Görüşü ve Siyasal Düşüncenin Etkisinde İstanbul'un Mimari Dokusu”, *Tarih ve Toplum*, Haziran 1996, sy. 150, s. 33-39.
- Sevin Arslan, Necla, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Sarayları”, *Türkler*, c. 15, Ankara, 2002, s. 374-381.
- Batur, A., Yücel, A., Fersan, N., “İstanbul'da Ondokuzuncu Yüzyıl Sıra Evleri”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Güz 1979, s. 185-205.
- Batur, Afife, Batur Selçuk, “İstanbul'da 19. Yüzyıl Sanayi Yapılarından Fabrika-i Hümayunlar”, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, İTÜ, 1981, s. 331-341.
- Batur, Afife, “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarisi”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 4, 1985, s. 1038-1067.
- Batur, Afife, “Osmanlı Modernleşmesinde Tıp Okulları ve Hastane Binaları”, *Mimarist*, 2006, sy. 12, 2006, s. 10-14.
- Baytop, Turhan, “Eczacı Mektebi Tarafından Kullanılan Binalar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları/Studies in Ottoman Science*, 2002, c. III, sy. 2, s. 1-12.
- Clark, E. C., “The Ottoman Industrial Revolution”, *International Journal of Middle East Studies* 5, 1975, s. 65-76.
- Çiftçi A., Seçkin, N., “19. Yüzyılda İstanbul'da İnşa Edilen Askeri yapılar ve Koruma Sorunları”, *Megaron, YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi* 2005, c. 1, sy. 1.
- Doğdu, Z. Ç., “Kışla Mimarisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. 12, s. 178-189.
- Erkan, Y., “Haydarpaşa Limanı Hizmet Binaları”, *İstanbul Dergisi*, 2004, c. 51, s. 28-34, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Goodwin, G., “Turkish Architecture, 1840-1940”, *Art and Archaeology Research Papers*, Haziran 1977, s. 6-14.
- Göksel, Ali Esat, Kunalalp, Sinan, “Establishment and Development of Hotels in 19th Century in İstanbul”, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, İTÜ, 1981, s. 211-217.

- Güfırat, B., "Selimiye Kışlası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1968, sy. 12, s. 79-80.
- İşın, Ekrem, "19. Yüzyılda Modernleşme ve Gündelik Hayat", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, s. 538-63.
- İrez, F., "İstanbul'da II. Abdülhamit Döneminden Bir Çocuk Hastanesi: Hamidiye Etfal", *Journal of Turkish Studies* Sayı 14, 1990, s. 247-271.
- İhsanoğlu, E., "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II*, ed. E. İhsanoğlu, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1998, c. 1, s. 223-444.
- Kaynar, H., "Siyasal İktidar ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerindeki Mekânsal Değişimler Üzerine", *Kebikeç*, 2000, sy. 10, s. 141-158.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, "Osmanlı Batılılaşması", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* 1985, c. 1, s. 149.
- Köksal, G., Ahunbay, Z., "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", *İTÜ dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım* Eylül 2006, c. 5, sy. 2, kısım 2, 125-136.
- Mülayim, Selçuk, "XIX. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'u", *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 81-95.
- Numan, İbrahim, "Hicaz Demiryolu İstasyon Binalarının Fonksiyon ve Mahiyetleri Hakkında", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, c. II, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Ödekan, Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908)", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, yay. yön. Sina Akşın, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 367-353, 2009.
- Öztürk, N., "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan İplik Fabrikası", *Vakıflar Dergisi* 1990, c. XXI, s. 23-80.
- Pilehvarian, Nuran Kara, "19. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişimler ve Mimari Yansımalar", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı 'Uluslarüstü Bir Miras'*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 142-148.
- Sönmez, Zeki, "Tarihimizden Miras Kalan Yapılar Haydarpaşa Gar Binası", *İnşaat Dünyası*, Mayıs 1984, s. 42-43.
- Ünsal, Behçet, "Yıldız Sarayı İçinde Bir Tiyatro Salonu", *Taç Vakfı*, 1987, c. 2, s. 30-35.
- Ünver, Süheyl, "15. Asırdan 19. Asıra Kadar ve 19. Asırda İstanbul Sivil ve Asker Hastaneleri", *Dirim Mecmuası*, 1936, sy. 1, s. 20.
- Yavuz, Yıldırım, Özkan, Süha, "Osmanlı Mimarlığının Son Yılları", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* 1985, c. 4, s. 1078-1085.
- Yıldıran, Neşe, "II. Abdülhamid Dönemi Mimarlığı", *Türkler*, Ankara, 2002, c. 15, s. 367-373.

C. Kitaplar

- Acun, H., *Anadolu Saat Kuleleri*, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

- Akı, Niyazi, *XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1963.
- Akın, Nur, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1998.
- And, Metin, *Osmanlı Tiyatrosu, Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1976.
- And, Metin, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu: 1908-1923*, Ankara Türkiye İş Bankası, 1971.
- And, Metin, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*, Ankara: Türkiye İş Bankası, 1972.
- Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004.
- Bilgin, Bülent, *Geçmişte Yıldız Sarayı*, Yıldız Sarayı Vakfı Yayını, İstanbul, 1988.
- Cerasi, Maurice, *Osmanlı Kenti - Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, (çev. A. Ataöv), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Cezar, Mustafa, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi I-II*, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayınları, 1995.
- Çelik, Zeynep, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Dumont, Paul, Georgeon, François, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, çev. A. Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkısafta*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı No:3, İstanbul, 1936.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul 1995.
- Goodwin, Godfrey, *A History of Ottoman Architecture*, London: Thames and Hudson, 2003.
- Haydaroğlu Polat, İlknur, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, 1993.
- Kuban, Doğan, *Ahşap Saraylar: Kaybolan Kent Hayalleri*, İstanbul: Y.E.M., 2001.
- Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Y.E.M., 2007.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003.
- Saner, Turgut, *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında "Oryantalizm"*, İstanbul: Pera Yayıncılık, 1988.
- Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1981.

XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri

Alidost ERTUĞRUL

Özet

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde yönetim anlayışının ve yaşam şeklinin radikal biçimde değiştiği bir yüzyıl olarak görülmektedir. Yaşam biçimi değişikliğinin en önemli ve kalıcı göstergesi olan yapılar tarihi ve toplumsal belge görevi görmektedir. Bu belgelerden hareketle XIX. yüzyıl içerisinde Osmanlı sosyal yapısının geçirdiği dönüşüm izlenebilmektedir. Yüzyıl içerisinde gelişen ticari, kültürel ilişkilerle birlikte bir kısmı var olan ve yeni anlamlar kazanan, bir kısmı ise hiç olmayan farklı fonksiyondaki yapılar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda askeri kışla yapıları, resmi yapılar, sanayi tesisleri, okullar, ticaret ve eğlence yapıları ve sağlık kuruluşları inşa edilmiştir. Yaşam biçiminin fiziki mekândaki belgesi olan bu yapılar, diğer yandan yöneticiler tarafından toplumu dönüştürmek amacıyla da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi, Batılılaşma, Dönüşüm, Tanzimat, Yeni Yapı Tipleri.

Different Types of Buildings Emerging in the 19th Century Ottoman Empire

Alidost ERTUĞRUL

Abstract

Nineteenth century has been regarded as the locus of change for radical novelties in the government mentality and life style of the Ottoman Empire. The buildings, which constitute the most important and permanent signs of change in life style, serve as historical and social documents. The transformation of Ottoman society in the nineteenth century can thus be traced on the base of these documents. With the development of cultural and commercial relations, existing building types developed and new ones emerged. In this context, Military buildings, Official and Industrial Buildings, Schools, Commercial and Entertainment buildings and Health institutions were constructed. These new building types, which reflect the new life style, have also been used by the governors with the purpose of transforming society.

Keywords: 19th Century Ottoman Architecture, Westernization, Transformation, Tanzimat, New Building Types.